

КАКО ИЗМЕРИТИ СИРОМАШТВО: БРОЈКЕ И СТВАРНОСТ

Апсолутна или релативна глад

У ризику сиромаштва код нас је чак 1,8 милиона становника, али све док 600.000 грађана не могу да задовоље ни основне потребе, требало би пратити и размере апсолутног, а не само релативног сиромаштва

Процењује се да је пре само 200 година 84 одсто светског становништва било сиромашно. У то време се у Европи сматрало да су сиромашни сви они који не поседују имовину и који зависе само од свог рада и могућности да обезбеде посао. Појам сиромаштва се пре свега везивао за опстанак и преживљавање.

Сиромаштво се данас најчешће дефинише у оквиру мултидимензионалног концепта. Поред материјалног стандарда значајни су и здравље, образовање, запосленост, политички утицај, социјални контакти и везе, животна средина и економска и физичка сигур-

ност. Упркос различитим покушајима да се уважи овако широко постављена дефиниција, сагледавање животног стандарда се углавном и даље усредсређује на материјалну димензију и на њено мерење, превасходно у оквиру концепта апсолутног и/или релативног сиромаштва.

Појам апсолутног сиромаштва подразумева немогућност да се задовоље базичне, минималне потребе, док релативно сиромаштво подразумева немогућност да се оствари животни стандард који је одговарајући у односу на друштво у коме појединац живи. У богатом друштву тако могу

да се сматрају сиромашним и појединци који остварују значајно веће приходе од оних који су неопходни за преживљавање. Упркос сукобљавања између заступника једног и другог концепта, чињеница је да се и базичне потребе формулишу у контексту неког одређеног друштва, одражавајући модел потрошње који је различит на различитом нивоу развоја. Овај модел има и јасну временску димензију, или, како је почетком шездесетих година, у одбрану свог концепта линије сиромаштва у Америци указала Molly Orshansky: „Оно што је јуче било луксуз данас је нужна потреба“.

Хлеба без игара: У богатом друштву сиромашним могу да се сматрају и појединци који имају значајно веће приходе од оних који су неопходни за преживљавање

Многи истраживачи сматрају да је концепт апсолутног сиромаштва превазиђен у најразвијенијим друштвима и да више није природно да се размишља у оквирима пуког преживљавања. Када су у питању мање развијена друштва, поједностављујући расправу могло би да се сматра да је пресудио нобеловац Amartia Sen: „Ако постоји глад и изгладњивање, без обзира на то како слика изгледа релативно, у питању је сиромаштво“.

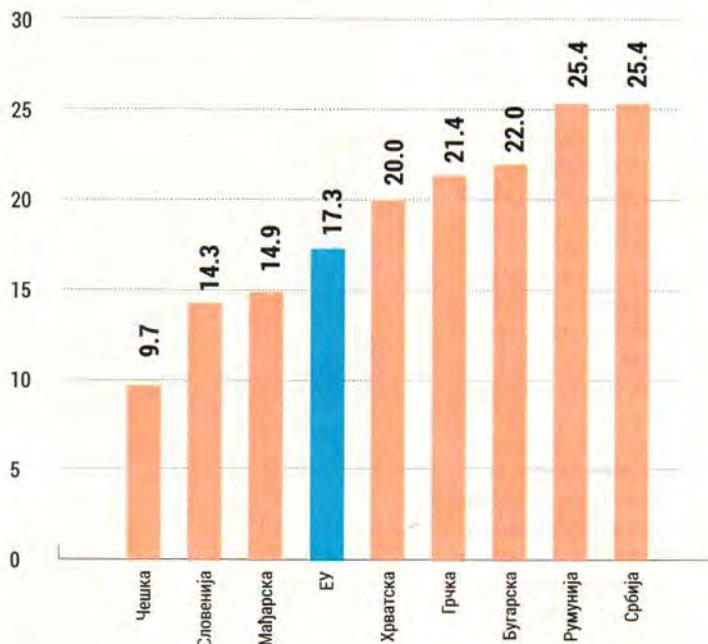
Материјално сиромаштво се најчешће мери по доходу или по потрошњи. Доходак је индиректна мера сиромаштва, јер се на основу примања процењује какав би нечији стандард могао да буде, а не какав је он заиста. И са ниским доходком појединац тренутно може да остварује виши животни стандард захваљујући позајмици или уштеђевини. Такође, стандард може да буде релативно низак упркос високом примањима ако се она троше на лекове, на пример. Ни потрошња као директна мера, није идеална јер је могуће да појединци релативно мало троше упркос значајнијим приходима или имовини.

Из ових разлога се за мерење животног стандарда и сиромаштва предлаже комбинација података о доходу, потрошњи и имовини која, међутим, методолошки није једноставна за примену. Ради превазилажења наведених недостатака све више се развијају немонетарни показатељи стандарда, који се фокусирају на исходе (показатељи материјалне депривације - шта појединац и домаћинство могу да приуште, а не колики је ниво доходака или потрошње).

Ако се бира између доходака и потрошње, сматра се да је у мање развијеним земљама потрошња бољи индикатор стандарда, због распрострањености сиве економије, нестабилности и нередовности примања, али и великог значаја производње за сопствене потребе.

У оквиру апсолутног концепта најчешће се као мера користи потрошња, а у оквиру релативног доходак. Без обзира на концепт и мерило и један и други приступ захтевају да се

Стопе ризика сиромаштва у изабраним земљама

дефинише линија сиромаштва, која разграничава оне који су сиромашни и оне који то нису. Као и свака линија разграничења и ова је проблематична и заправо ствара највише несугласица.

Најзначајнија компонента линије (прага) апсолутног сиромаштва по потрошњи су расходи за храну, који су довољни да се задовоље препоручене калоријске потребе. На ове расходе се онда додају и расходи за друге минималне потребе. Појединци чија је потрошња (изражена у новчаној вредности) испод овог прага се сматрају сиромашним, а њихов удео у укупној популацији се назива стопа сиромаштва. Ови подаци су национално специфични и нису међународно упоредиви.

У мање развијеним земљама, због сиве економије, нередовних примања и производње за сопствене потребе, потрошња је бољи показатељ стандарда

Зарад међународне упоредивости, Светска банка је дефинисала мултипле линије сиромаштва од 1,9 и 3,1 долара једнаке куповне снаге (тзв. међународних долара - вештачке валуте, а за један такав долар у свим земљама може да се купи једнака количина робе и услуга, као за један долар у САД) по становнику дневно. Претеча ових линија је чувена линија од једног (међународног) долара дневно по становнику, утврђена на основу националних линија сиромаштва најсиромашнијих земаља света. Виша линија од 3,1 долара се сматра примеренијом линијом сиромаштва за земље са средњим нивоом доходака.

У Европској унији се користи концепт релативног сиромаштва, такозваног ризика сиромаштва који се мери на основу доходака, а линија (праг) ризика сиромаштва је 60 одсто медијане доходака. Прво треба указати да када се каже доходак мисли се на еквивалентни доходак, а то значи на део доходака домаћинства који се приписује сваком појединцу који у њему живи (који се не дели баш на једнаке делове на све чланове домаћинства, него по одређеној „формули“ у зависности од старосне структуре домаћинства). Када се овако приписани доходи поређају по висини, може се утврдити доходак

који је по свом износу тачно у средини овог низа. Линија ризика сиромаштва износи 60 одсто вредности дохотка на средини (медијани). У ризику сиромаштва су сви они чији су приходи мањи од овако утврђеног износа, а стопа ризика сиромаштва представља њихов удео у укупној популацији. Линија је национално специфична јер се у апсолутном износу праг веома разликује од земље до земље, у зависности од општег животног стандарда, али и неједнакости.

Пошто је неједнакост важна одредница овог показатеља могуће је да стопа ризика сиромаштва у богатијем друштву буде једнака, па чак и већа него у средње развијеном, као и да упркос економском развоју и повећању дохотка свих слојева, број и удео угрожених настави да расте. И обрнуто, да се упркос смањењу дохотка ризик сиромаштва не повећава.

Тако је непосредно након кризе 2008, судећи према стопи ризика сиромаштва изгледало као да се „сиромаштво“ у појединим земљама ЕУ, готово у земљама новим чланицама, смањило. Објашњење је једноставно. У кризним временима обично долази најпре до смањења прихода од рада, што утиче на дистрибуцију дохотка (и на медијану) и доводи до снижења вредности прага сиромаштва. У оваквим условима појединци који су се налазили непосредно испод прага могу да га прескоче, упркос томе што се њихова реална ситуација заправо погоршала, а примања смањила.

У речнику Евростата се за стопу ризика сиромаштва наводи да „овај индикатор не мери сиромаштво или богатство већ низак доходак у поређењу са другим становницима дате земље, што не имплицира нужно низак животни стандард“.

Три податка који би требало да илуструју стање на основу наведених индикатора у Србији су приказани у табели. Сиромашно је, у зависности од концепта и дефиниције, од 100.000 до преко 600.000 становника, а у ризику сиромаштва је 1,8 милиона или 25,4 одсто укупне популације. Стопа сиромаштва према концепту апсолутног сиромаштва Светске банке нижа је него у Бугарској или Румунији, на пример, а стопа ризика сиромаштва је приближно једнака као у Румунији, која бележи највишу стопу у ЕУ. Притом треба имати у виду да је у ризику сиро-

Сиромаштво у Србији

маштва у ЕУ чак 17,3 одсто становника, а да су непосредно испод просека и земље као Немачка и Уједињено Краљевство са стопом од 16,7 процената.

Подаци о ризику сиромаштва су посебно осетљиви за тумачење када се дезагрегирају на ниво општина, нарочито имајући у виду да се поједине средине веома много разликују по значају натуралне пољопривреде. Према методологији Евростата, новчани доходак не узима у обзир приходе од производње за сопствене потребе и чињеницу да се на селу, на пример, храна не купује, па високе стопе ризика сиромаштва у појединим општинама могу да буду последица неуобичајене дистрибуције дохотка у условима када многа домаћинства живе од пољоприв-

На почетку кризе се смањују приходи од рада, последично и праг сиромаштва, па појединци могу да га прескоче и када им се ситуација погорша

вреде и остварују врло ниска новчана примања.

У Србији је последњих година напуштен концепт апсолутног сиромаштва. Подаци о апсолутном сиромаштву по потрошњи су последњи пут објављени 2010. и од тада се више не прате у оквиру званичне статистике. Уместо апсолутног сиромаштва од 2013. прати се ризик сиромаштва, по методологији Евростата.

Постоји више разлога због којих у нашим условима овакво одређење није одговарајуће. Најпре, док год више од шестсто хиљада становника Србије није у стању да задовољи најосновније потребе, важно је да се прате размере и кретање апсолутног, а не само релативног сиромаштва. Додатно, сагледавање животног стандарда по потрошњи је и даље изузетно значајно имајући у виду пре свега размере прихода од производње за сопствене потребе, раширеност сиве економије и значај дознака из иностранства, које сагледавања по доходу теже валоризују. Праћење апсолутног сиромаштва важно је и са аспекта формулисања и евалуације политика за смањење сиромаштва и то приоритетно оних које треба да утичу на смањење угрожености у смислу немогућности да се задовоље минималне потребе. Политике усмерене на смањење сиромаштва и на смањење ризика сиромаштва нису нужно идентичне.

Претходна аргументација не подразумева залагање за одбацивање или модификацију европских индикатора. Изузетно је, међутим, значајно да се до краја разуме њихово значење, али и њихова ограничења за сагледавање услова живота у Србији.

На крају, може се прихватити и став да је сиромаштво, као и лепота, у очима посматрача, те да умногоме зависи и од вредносних ставова и од субјективних оцена. Може се признати и да је сваки покушај мерења несавршен, да захтева компромисе и да само делимично може да ослика неку појаву. То, међутим, не значи да треба да се одустане од покушаја адекватног објективног мерења и праћења феномена, посебно оних на које у одређеној мери може и треба да се утиче.

ГОРДАНА МАТКОВИЋ

Ауторка је програмска директорка Центра за социјалну политику, професорка ФЕФА и министарка у влади Зорана Ђинђића